

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

С. В. ХАРЧЕНКО

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Навчальний посібник

Харків 2012

УДК 159.9
ББК 88я73
Х 20

Рецензенти:

І. М. Мельник – канд. психол. наук, професор, доцент кафедри загальної психології факультету психології Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна;

Л. О. Шевченко – канд. психол. наук, доцент завідувач кафедри загальної та практичної психології ННІПМК ХНУВС

*Затверджено Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ,
протокол № 4 від 27.04.2011*

Харченко С. В.

Х 20 Диференціальна психологія : навч. посіб. / С. В. Харченко ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2012. – 304 с.

ISBN 978-966-610-198-6

Поданий у навчальному посібнику матеріал відображає сучасний стан розвитку і прикладні аспекти застосування диференціальної психології – галузі психологічної науки, яка вивчає відмінності як між індивідами, так і між групами, а також причини й наслідки цих відмінностей.

Для курсантів і студентів ХНУВС та інших ВНЗ МВС України, які вивчають психологію.

**УДК 159.9
ББК 88я73**

ISBN 978-966-610-198-6

© Харченко С. В., 2012

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
------------------------	----------

Розділ I. ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК ГАЛУЗЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ	8
--	----------

1.1. Виникнення диференціальної психології.....	8
1.2. МЕТОДИ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	16
<i>Список літератури до розділу.....</i>	<i>24</i>
<i>Питання до семінарського заняття.....</i>	<i>25</i>
<i>Теми рефератів.....</i>	<i>25</i>
<i>Тестові завдання для самоконтролю.....</i>	<i>25</i>

Розділ II. ІНДИВІДНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ: ТЕМПЕРАМЕНТ, СТАТУРА, АСИМЕТРІЯ ВЕЛИКИХ ПІВКУЛЬ, СТАТЬ, ВІК.....	27
--	-----------

2.1. ТЕМПЕРАМЕНТ	27
2.2. КОНСТИТУЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	53
2.3. ФУНКЦІОНАЛЬНА АСИМЕТРІЯ МОЗКУ ТА РОЗВИТОК ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ.....	57
2.4. СТАТЕВІ ПСИХОЛОГІЧНІ ВІДМІННОСТІ.....	68
2.4.1. <i>Особливості когнітивної діяльності осіб чоловічої та жіночої статі.....</i>	<i>68</i>
2.4.2. <i>Особливості спілкування осіб чоловічої та жіночої статі.....</i>	<i>77</i>
2.4.3. <i>Особливості мотивації чоловіків і жінок.....</i>	<i>84</i>
2.4.4. <i>Особливості емоційної сфери осіб чоловічої та жіночої статі.....</i>	<i>86</i>
2.5. ВІК ЯК ЧИННИК ІНДИВІДУАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ.....	91
2.5.1. <i>Період новонародженості й вік немовляти (до 1 року).....</i>	<i>92</i>
2.5.2. <i>Раннє дитинство .....</i>	<i>95</i>
2.5.3. <i>Дошкільний вік.....</i>	<i>96</i>
2.5.4. <i>Молодший шкільний вік .....</i>	<i>99</i>
2.5.5. <i>Підлітковий вік.....</i>	<i>100</i>
2.5.6. <i>Юність.....</i>	<i>103</i>
2.5.7. <i>Зрілість .....</i>	<i>103</i>
2.5.8. <i>Похилий вік .....</i>	<i>110</i>
2.5.9. <i>Темп дозрівання.....</i>	<i>115</i>
<i>Список літератури до розділу.....</i>	<i>118</i>
<i>Питання до семінарського заняття.....</i>	<i>119</i>
<i>Теми рефератів.....</i>	<i>119</i>
<i>Тестові завдання для самоконтролю.....</i>	<i>120</i>

Розділ III. ЗДІБНОСТІ.....	123
3.1. Уявлення про здібності у радянській психології	123
3.2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ГРУП І ВИДІВ ЗДІБНОСТЕЙ.....	129
<i>Список літератури до розділу.....</i>	<i>148</i>
<i>Питання до семінарського заняття.....</i>	<i>148</i>
<i>Теми рефератів.....</i>	<i>148</i>
<i>Тестові завдання для самоконтролю.....</i>	<i>149</i>
Розділ IV. СТИЛІ ПРИЙОМУ ТА ПЕРЕРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ	150
4.1. ОСНОВНІ СПОСОБИ КОДУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ	150
4.2. КОГНІТИВНІ СТИЛІ	157
4.2.1. <i>Поняття когнітивного стилю.....</i>	<i>157</i>
4.2.2. <i>Полезалежність – полenezалежність .....</i>	<i>158</i>
4.2.3. <i>Інші основні когнітивні стилі.....</i>	<i>163</i>
4.2.4. <i>Проблема взаємозв'язків когнітивних стилів.....</i>	<i>173</i>
4.3. СТИЛІ МИСЛЕННЯ.....	180
<i>Список літератури до розділу.....</i>	<i>184</i>
<i>Питання до семінарського заняття.....</i>	<i>185</i>
<i>Теми рефератів.....</i>	<i>185</i>
<i>Тестові завдання для самоконтролю.....</i>	<i>186</i>
Розділ V. СТИЛІ ОСОБИСТОСТІ.....	188
5.1. ХАРАКТЕР ТА АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ.....	188
5.2. ТИПОЛОГІЯ К.-Г. ЮНГА	207
5.3. ЛОКУС КОНТРОЛЮ	211
5.4. МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ – УНИКАННЯ НЕВДАЧІ	213
5.5. РІВЕНЬ ДОМАГАНЬ ТА САМООЦІНКИ	218
5.6. САМОРЕГУЛЯЦІЯ ДОВІЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЛЮДИНИ	221
5.7. ЗРІЛА ОСОБИСТІСТЬ ТА ОСОБИСТІСТЬ, ЯКА САМОАКТУАЛІЗУЄТЬСЯ	225
<i>Список літератури до розділу.....</i>	<i>232</i>
<i>Питання до семінарського заняття.....</i>	<i>233</i>
<i>Теми рефератів.....</i>	<i>233</i>
<i>Тестові завдання для самоконтролю.....</i>	<i>233</i>
Розділ VI. СТИЛІ ПОВЕДІНКИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ	235
6.1. ПЕРФЕКЦІОНІЗМ	235
6.2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТИВНОГО ЧАСУ	238
6.3. ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ЛЮДИНОЮ ГРОШЕЙ.....	240
6.4. ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ТА СПІЛКУВАННЯ У ТРАНСАКТНОМУ АНАЛІЗІ	243
6.5. ПОВЕДІНКОВІ СТРАТЕГІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ЗА О. В. ЛІБІНИМ.....	247

6.6. ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ У СТРЕСОВІЙ СИТУАЦІІ	250
6.6.1. Психологічне подолання (<i>coping strategies</i>).....	250
6.6.2. <i>Форми поведінки при фрустрації</i>	253
6.7. ЛЮДИНА І ХВОРОБА	254
6.7.1. <i>Диференціально-психологічні особливості людей, схильних до певних захворювань</i>	254
6.7.2. <i>Ставлення до хвороби</i>	256
6.8. ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ДИТИНИ	260
6.9. ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	266
6.10. ДИФЕРЕНЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	268
6.10.1. <i>Людина та професія</i>	268
6.10.2. <i>Класифікації стилів керівництва та підпорядкування</i>	282
<i>Список літератури до розділу</i>	287
<i>Питання до семінарського заняття</i>	287
<i>Темати рефератів</i>	288
<i>Тестові завдання для самоконтролю</i>	288
ПІСЛЯМОВА.....	290
ГЛОСАРІЙ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ.....	291
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	299
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	302

ПЕРЕДМОВА

У внутрішньому світі кожної людини є щось, спільне для всіх людей, є щось, що споріднює її тільки з частиною з них, а також щось, властиве тільки їй одній. У повсякденному житті ми часто стикаємося з явищами індивідуальних відмінностей. Диференціальна психологія – це галузь психологічної науки, яка вивчає індивідуальні відмінності психіки індивідів і груп людей, а також природу, джерела й наслідки цих відмінностей. Це наука про закономірності психічного варіювання.

Певні індивідуальні відмінності психіки властиві не тільки людям, але й усьому тваринному світу, інколи внутрішньовидові відмінності перевершують міжвидові. Так, наприклад, найрозумніший пацюк може в одній і тій же ситуації навчання діяти ефективніше, ніж пересічна мавпа без розумових здібностей, щодо якої вважається, що за своїми розумовими здібностями вона має стояти вище пацюка на еволюційних сходах.

Диференціальна психологія має сфери перетинання з різними галузями психологічного знання: загальною психологією, яка зосереджується на вивченні загальних закономірностей психіки (включаючи психіку тварин); порівняльною психологією, яка вивчає особливості психіки живих істот, які перебувають на різних щаблях еволюційних сходів; зоопсихологією, яка займається проблемами антропогенезу і становлення людської свідомості; віковою психологією, яка вивчає особливості людини крізь призму закономірностей, властивих віковим стадіям її розвитку; соціальною психологією, яка розглядає особливості, що набуваються людиною в силу її приналежності до певної великої чи малої соціальної групи; диференціальною психофізіологією, яка аналізує індивідуальні особливості психіки людини з погляду їх обумовленості властивостями нервової системи.

Структурно посібник складається із шести розділів. У першому розділі прослідковано основні етапи розвитку уявлень про індивідуальні відмінності та описано основні методи, які використовує сучасна диференціальна психологія. Другий розділ присвячений розгляду уявлень про індивідні відмінності у структурі індивідуальності людини. Третій розділ присвячено

розгляду сучасних поглядів на здібності людини, особливу увагу при цьому приділено творчим здібностям. У четвертому розділі розглянуто стильові особливості прийому та переробки інформації. П'ятий розділ присвячений розгляду стильових особливостей особистості, а в останньому, шостому розділі узагальнено виклад наукових уявлень щодо деяких стилів поведінки та діяльності людини.

Своїм основним завданням автор посібника вважала стислий і доступний, і в той же час максимально різнобічний виклад основних досягнень вітчизняної та світової психологічної науки і практики.

- демонстративний 145, 202, 205–206, 261–262
- дистимний (дистимічний) 43, 202, 206
- екзальтований 43, 202, 206–207
- емотивний 202, 204
- застрягаючий 202, 204–205
- збудливий 34, 202–204
- педантичний 202, 206
- тривожний 202, 206
- циклоїдний 202, 206
- тоностеніки 248
- трудоголіки 277–278, 297
- умовнорефлекторна зміна чутливості 24
- факторний аналіз 20, 40, 42, 297
- фалічно-нарцисичний характер 194–195
- фемінність 81, 88, 297
- флегматик 27, 29, 31–33, 36, 39, 44, 48–49, 297
- фрустратори 254
- фрустраційна толерантність 254
- функціональна асиметрія мозку 57–59, 65–66, 70, 297
- характер 15, 36, 133, 188–211, 230, 242, 271, 298
- холерик 27, 29–32, 36, 39, 43, 46–51, 298
- художній тип особистості 150–151, 295
- шизоїдний характер 195–196
- шкірно-гальванічні реакції 24
- шкульги 60, 64–65
- щоденниковий метод 23

Навчальне видання

ХАРЧЕНКО Світлана Вячеславівна

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Навчальний посібник

Редагування, верстання – С. М. Гук

Формат 60x84¹/₁₆. Ум.-друк.арк. 17,67. Обл.-вид. арк. 16,83.

Тираж 80 прим. Зам. № 2010-34.

Видавець і виготовлювач –

Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.